

др Мирјана Годоровић,
доцент Правног факултета у Београду

ФРАНЦУСКА РЕВОЛУЦИЈА И НАСТАНАК СОЦИОЛОГИЈЕ

Социологија као наука настала је превасходно као конзервативна реакција на Француску револуцију, да би крајем XIX века стекла друштвену и професионалну промоцију управо афирмишући њене вредности. Револуција као чин и последица тога чина трајно су обележиле парадигму социологије. Од самог свог настанка, у делу Огиста Конта поставило се питање њене двоструке улоге: позитивна, „чиста“ наука, вредносно неутрална или ангажована, критичка наука. Следећи Контов позитивизам и тежњу за успостављањем стабилног, „морално сагласног“ друштва, стварни утемељивач социологије, Емил Диркем, оставио је ову, у бити, лажну дилему, социологији у трајно наслеђе. И „грађанска“ и „марксистичка“ социологија такође, у читавом свом развоју налазиле су се између ове две, наизглед непомирљиве оријентације.

У најдубљем смислу речи социологија је израз духовног развоја новог капиталистичког друштва. Њено рођење пада у време жестоког сукоба радикалне критике и рушења друштвених установа и темељних вредности старог система и конзервативне реакције, када је постало јасно да Велика француска револуција није, рушењем феудалног поретка, укидањем сталешких разлика и ослобођењем од туторства католичке цркве, укинула све друштвене разлике и успоставила стабилни друштвени поредак. Још мање је успеха револуција показала у стварању сопственог духовног ослободилачког мисаоног исходишта.

Законитост прогреса и регреса у развоју духовних садржаја одредила је и парадигму социологије коју као наука и до данашњих дана изражава: „чиста“ наука која има за задатак да открива објективне законитости развитка друштва и чиниоце који пресудно одређују људску судбину у друштву; или духовно-идејни инструмент мењања, односно успостављања пожељног владајућег поретка и стабилног друштвено-историјског система.

Настала и буквално на тлу француске револуције, као прворазредног историјског чина који је дубоко, из темеља потресао цивилизовану Европу, и свет уопште, социологија као наука истовремено представља резултат и прогреса, и регреса у развитку друштвене мисли. Прогреса, јер је коначно филозофска, односно друштвена мисао добила карактер научне теорије и прерасла у друштвену науку; регреса, јер су њен садржај и смисао у овој почетној фази имали изразито конзервативни карактер.

Захваљујући конзервативној духовној опредељености свога творца, Огиста Конта, а делимично и његовог учитеља Сен-Симона, према револуцији и њеним резултатима, социологија је од самог почетка изражавала две наизглед супротне идеје: у филозофском, односно научно сазнајном смислу то је била идеја *позитивизма*, и ширем, духовном и друштвеном смислу, то је била идеја афирмације *конзервативне* улоге позитивистичке социологије. У првом случају, она је објективна научна дисциплина која сазнаје дату друштвену стварност, док у другом случају, има задатак да очува постојећи ред ствари, „поредак“. После Огиста Конта у модерном друштву улога, објективне, „чисте“ науке која има за циљ да служи као оруђе интеграције друштва, као изразита „социологија поретка“, јавља се у драстичном и неприкривеном виду после једне друге велике светске револуције (октобарске).

Изгледа нам законитим да после великих друштвених потреса прогресивна људска мисао и идеје уступе место конзервативној духовној (и друштвеној) реакцији. Управо се то збило и са темељним вредностима духовних покретача француске револуције, рационализма и просветитељства у судару са пост-револуционарном конзервативном филозофијом у Француској (Немачкој и Енглеској такође).

Рационализам и просветитељство као начин мишљења и духовни покрет утемељују основне принципе на којима почива револуција — *ослобођење од власти спољних ауторитета и подвргавање критичи свих области живота*, пре свега религије и политике. Одбацујући све ауторитете, изузев ауторитета ума, просветитељство почива на снази одлука које је донео разум, слободни човек. Наглашавањем *аутономности* човека као основног постулата, оно је довело у питање темељну црквену догму да је ауторитет божијег порекла и да нема овоземаљских критерија подобних за његово преиспитивање. Залажући се за духовну слободу, а против свих наметнутих ауторитета, идејни творци просветитељства и рационализма утемељују нове идеје у друштвеном, политичком и духовном животу, као што су слобода мисли, говора и писања, *толеранција*, и изнад свега *критика*.

Критика као појам супротан *догматици* постаје оруђе сваког револуционарног чина, било у мишљењу, било у друштву. Велика француска револуција утемељујући се управо на поменутих вредностима, довела је у питање старе институције, регресивну друштвену и политичку структуру, целокупни духовни живот и увела нове појмове: слободу, једнакост, суверенитет нације, братску љубав. Ништа више није било свето, трајно, нити је било исто. Страх од постојећег револуционарног чина и могућег исходшта сваке револуције у будућности изразио је моћну конзервативну реакцију не само у Француској, већ у Европи уопште.

У Француској реакција на револуционарне догађаје као и њене духовне изворе крајње исходште добија у моћној конзервативној филозофији де Местра и де Бонала и покушају заснивања целовите контра-револуционарне идеологије. Они реafirмишу старе и стварају нове појмове које супротстављају новом духовном изразу: *критичи* супротстављају *догматику*; *ауторитету ума* супротстављају *ауторитет Бога*; револуционарном *индивидуализму* супротстављају конзервативни појам *универзализма* омиљеног у религији; *насупротив промени* друштва уводе појам „*конзервације*“ друштва, тзв. „*поредак*“. Коначно, доводе у пита-

ње „негативну филозофију“ супротстављајући јој појам „позитивне филозофије“. Ослањајући се на мисао Монтескјеа да су потреси и кризе увек имали за исход учвршћивање власти, де Бонал је сматрао француску револуцију оном снагом која ће француско друштво довести до религиозног и политичког јединства, односно извршити „конзервацију друштва“.

Општа конзервативна политика и духовна реакција у првој половини XIX века у револуционарној Европи такође су погодиле настанку једне апологетске друштвене науке, као што је била социологија. Страх, одбацавање или презир према „рушилачкој стихији“, а посебно према теоријским и идејним коренима револуције покренуо је читав низ врних теоретичара филозофа, правника, историчара, не само у Француској. Сигурно, најупечатљивију представу конзервативне идеологије изнео је немачки филозоф права Франц Јулијус фон Штал, поводом револуције 1848, али подразумевајући при томе револуцију уопште: „Револуција је утемељење целокупног јавног стања на вољи човека уместо на божјем поретку и промени; да свака највиша власт и сила нису од бога, већ од човека, од народа;... задовољење и самовласна делатност човека. Порекло револуције, као и француски традиционалисти, он види у рационализму као духовном опредељењу које човек одваја од Бога и ослања на самог себе. „Рационализам је иста појава у унутрашњој религиозној сфери, као што је револуција у спољашњој, политичкој“, писао је Штал.

У таквој друштвеној и духовној атмосфери раба се социологија као одговор на активистички индивидуализам француске револуције у којој ослобођени људи покрећу друштвене токове, иако не увек и у окладу са прокламованим вредностима.

Следећи конзервативно мишљење де Местра и де Бонала, каткада дословно преузимањем чак и појмова, а не само идеја, Конт и не крије своје дивљење према тој „бесмртној групи под вођством де Местра којој позитивисти дугују опромну захвалност“. Да позитивизам има за циљ да успостави „поредак и конзервацију“ и да човек не може бити слободан, аутономан као појединац, већ само као „поданик“, потчињен ауторитету друштва, ниоу изворне идеје Конта, већ де Бонала, католичког традиционалисте.

Сен-Симон је такође де Боналу захваљивао на инспирацији за формулисање почетних претпоставки стабилизације индустријског друштва и демократије. Чак се и код Диркема, крајем XIX века, као изразитог антирелигиозног мислиоца и политичког либерала, могу уочити идеје француске конзервативне теорије, нпр. у схватању ауторитета друштва, одребења колективне овести и коначно изразитог отпора према индивидуализму у социологији.

Али, ма колико издешан у похвалама доприноса француских конзервативних мислилаца за развој друштвене теорије, Конт никада није порицао да је сама револуција била преломни догађај у преласку из метафизичке фазе у позитивно-научну фазу развоја. О друштвеним чињеницама било је коначно могуће говорити као о *стварима*, појавима подобним *објективном, непосредном посматрању*, као што су и природне појаве. Пре Конта, и ако не у систематском виду, овакво схватање друштва изразио је Сен-Симон. Реформаторска улога коју је себи приписао, као уосталом и Огист Конт, управо је била проистекла из

покушаја да се помоћу објективних сазнања о друштву као појави за себе пружи средство за излазак из велике кризе у којој се нашло после револуције. Увести ред уместо хаоса, савладати рушилачку стихију и дезорганизацију француског друштва једино је било могуће уколико се постигне помирење идеје и збиље, прелазак из филозофије у друштвену теорију, а ова последња промовише у друштвену науку. Стварни интегрирајући чинилац друштва била би *индустрија*, као једини извор богатства и благостања и једина гаранција развоја друштва, а друштвена наука би у ствари била „наука о производњи“. „Уместо да заврше у доколичарском размишљању одвојеном од праксе, политика, морал и филозофија коначно су дошле до свога истинитог посла, тј до стварања ореће“, писао је Сен-Симон. Да би се то постигло потребно је само да филозофија и друштвена теорија проучавају стварне чињенице друштва, разумеју их и истину утемељују на њима на исти начин како то чине природне науке, које повезујући људску праксу са теоријом постају средство уређивања живота људи у друштву, односно у природи.

Тиме је Сен-Симон поставио темеље позитивној друштвеној теорији и дао научни карактер проучавањима друштва. Али, он је истовремено поставио и темеље конзервативној позитивистичкој социологији Огиста Конта. Сен-Симоново схватање друштвених закона који са природном нужношћу делују у друштву у коме су људи само пука оруђа, неспособна да својом вољом мењају ток друштвеног развоја, добија свој крајњи израз у Контовом позитивном, универзалистичком схватању друштва.

Од самог почетка суштина новостворене науке је била у одбацивању индивидуалистичког схватања друштва, и заснивању универзалистичког теоријског принципа по коме је друштво самоосвојствена, искуствена и објективно дата целина која се уздиже изнад појединца. Човек је само производ објективних друштвених сила, који као појединац нема утицаја на токове развика друштва — идеја је која ће се и касније јавити у непозитивистичкој социологији Емила Диркема, а наћи ће своје место такође у догматској марксистичкој теорији и достићи на жалост свој крајњи израз у стаљинистичкој варијанти „слепе“, објективне нужности“ у развилку друштва. Сен-Симон је започео, а Конт рагставио и уобличио конзервирано позитивистичко схватање о немоћи човека да управља сопственом судбином. Слобода човека, као израз просветитељске идеје индивидуализма је, поред једнакости и суверености народа, била само „лажна догма“ коју је прокламовала револуција, сматра Конт, чему он супротставља позитивистички универзализам исказан као безусловни примат реалности друштва над индивидуумом.

Онемогућити стихију индивидуализма за коју Конт криви револуцију и њене идејне творце, као, нпр., Волтера и Русоа, које назива „докторима гиљотине“ када објашњава узроке терора, постоје *преваходни* задатак друштвене науке. Владавина знања треба да замени не само владину ауторитета цркве, већ и опречи стихијоки волунтаризам који је негативна филозофска теорија донела. Тако је Конт сасвим отворено ставио своју науку у службу политике, чиме би се остварио идеал јединства науке и политике, који прожима читаво његово дело. Тиме је његов други идеал, социологије као чисте, позитивне, вредносно-неутралне науке, доведен у питање.

Социологија је, према Конту, прецизна наука која се бави непромењеним законима статике и динамике друштва до којих се долази само истраживањем чињеница на основу посматрања. Дакле, она је и емпиријска наука која из свог садржаја искључује вредносне судове. Позитивистичка социологија „нити се диви политичким чињеницама, нити их осуђује, него на њих гледа као на једноставне предмете посматрања“, пише Конт. Као позитивна наука она искључује сваку бригу о вредности друштвених чињеница, али зато објективно знање о њима које она пружа представља средство успостављања „општих граница сваке политичке делатности“.

Социологија зато има задатак да као вредносно-неутрална позитивна теорија допринесе успостављању стабилног грађанског друштва и заустави разорну снагу револуције. Успостављање „поретка“ у коме је постигнута идејна и морална оугласност утемељено је на ауторитету знања позитивне науке: владавина знања замењује владавину теолошких ауторитета, а *социократија* теократију. Тиме је и човек као појединац сведен на безначајног послушног члана који своје интересе остварује само као недељиви део друштвене целине и ауторитета друштва, обожавањем и омиљеном у појму Великог Бића. Конт је религију католичанства заменио „религијом духовног јединства Друштва“. Ово духовно јединство постиже се *хомогенизацијом интереса свих појединаца*. Док је у конзервативној традиционалној идеологији чинилац хомогенизације била религија, код Сен-Симона индустрија, код Конта је *то хомогенизација интереса свих делова друштва изражена у свести о прихватању хијерархије и ауторитета власти*. Овако схваћена хомогенизација која представља интегративни чинилац друштва и одржања постојећег поретка постиже се *моралним васпитањем појединаца у циљу послушног прихватања ауторитета власти*. Али, код Конта власт не долази од Бога, ни од људи, већ од вечних, непромењених и нужних закона друштва које *утврђује позитивна наука*. Безрезервно прихватање *непроменљивости друштвених закона, њихово мирење са нужним и једино могућим, чини људе дисциплинованим и послушним поданицима којима је друштвени интерес истовремено и лични интерес*.

На индивидуалном плану, штавише, послушност и подвргавање ауторитету „мудрих“ вођа била би срећа за људе, јер су тако ослобођени одговорности за одређење *смера сопствене судбине*. Извесност догађања, стабилност и мир под окриљем чврсте руке „вође“ (ауторитета), јесу за човека као појединца, највећи ступањ сигурности и среће. Тако је Конт пре Орвела антиципитирао „идилничну“ слику тоталитарног друштва, које у име политике засноване на науци, или *идеологије која има научни карактер „усређује“ своје поданике*. Иако Конт упорно заступа вредносну неопредељеност науке, његова социологија се сасвим неприкривено ставила на страну политике, уз поменути аргумент да *интелектуални поредак, односно позитивистичка наука чини основу сваког истинског поретка*. У таквом поретку Конт види напредак друштва, тј. *напредак друштва чини поредак заснован на нужним, објективно датим околностима*.

Чини се да су ове Контове идеје имале већи утицај на развој савремене друштвене теорије него што се то обично признаје. Што се тиче стаљинистичке варијанте марксизма, изгледа као да је она више уважавала Контову позитивистичку социологију, него Марксову критич-

ку теорију друштва. Конт је изричито изјавио да појам „позитиван“ у теорији има поред свог научно-сазнајног карактера и практичан, усмерен на „одгајање људи да заузму позитиван став према владајућем стању ствари“. Тиме је био широко отворен пут претварању друштвене теорије у идеологију status-quo, што је тзв. грабанска социологија отворено прихватила, а она друга, марксистичка, такође, наравно прикривено. Тако је теорија status-quo, употребљена као идеологија, дефинитивно срушила мит о вредносној неутралности позитивне социологије, али и сваког позитивизма.

Међутим, стварну професионалну и друштвену промоцију, као и статус академске дисциплине, социологија је стекла тек након педесет година после објављивања Контовог дела у коме он спомиње назив „социологија“. Највећа заслуга за то припада Емилу Диркему, чија је улога у развоју социологије толико значајна, да је све до првог светског рата социологија сматрана „француском науком“.

Насупрот Контовом конзервативном опредељењу према утицају који је револуција имала на друштвени и духовни поредак у Француској, Диркемова неопозитивистичка социологија реafirмише идеје француске револуције. Заслугу не треба тражити само у његовом схватању улоге социологије, већ и у општој кљими створеној у новој, трећој Републици (1870—1914). Укратко, тек је трећа Република успоставила поредак заснован на државноправном и идеолошком континуитету са револуционарном Републиком и коначно промовисала прогресивне тековине револуције.

Успостављајући нови правнополитички поредак, република је тражила упориште и у новој друштвеној науци. Тако је коначно социологија, на челу са Диркемом, добила шансу да своја позитивно утемељена сазнања о друштву стави на располагање новом друштвеном поретку и стекне толико жељени статус, за који се и Конт непоштедно залагао. Томе је свакако највише допринео изразити антиклерикални став Емила Диркема утемељен у основе његове социолошке теорије. Исто тако његова солидаристичка концепција решавања друштвених конфликта и вера у могућност рационалног успостављања „грабанског морала“ и вредносног система уопште, биле су довољне претпоставке развоја једне нове духовне оријентације коју ново друштво прижељкује. Као и његове претходнике, традиционалне католичке мислиоце, затим Огиста Конта и његове позитивистичке следбенике, Диркема такође заокупља питање успостављања стабилног поретка и изналагања чинилаца социјалне интеграције. Насупрот Богу и Цркви, или обожавању Друштва у облику Великог бића, односно јединства оличеног у Народу и Отаџбини (француској републици), Диркем супротставља један такође неодређен, мистичан појам *друштва*. Друштво утемељено на колективној свести — идејном, нормативном поретку, постаје онај идеал који замењује све друге и одређује *друштвеност* човека. У центру идејног и нормативног поретка је морални чинилац као главни интегративни чинилац друштва. Основни задатак социологије био би не само да објашњава шта је друштво, већ да људе учи друштвености, односно помогне друштву и допринесе његовој *моралној обнови*. Оно за чим је Конт безгранично жудео, остварење инструментализације социолошког позитивизма, за Диркема постаје реалност.

Показујући приврженост републиканском поретку, Диркем је био опреман да му пружи не само теоријску подршку, већ и идеолошке

и практичне услуге. То је преоудно утицало на коначну друштвену промоцију социологије, која позитивно научним промишљањем друштвених збивања добија завидно место међу наукама. Истовремено, трагајући за чиниоцима остварења стабилног, чврсто интегрисаног друштвеног поретка постаје моћно духовно оруђе очувања грабанског (и оваког другог) система.

По развијености и целовитости социолошке теорије, по богатству идеја и saznaња и методолошког приступа, Диркемова социологија је далеко изнад Контовог дела. Али и Диркем, као и Конт, оставља социологији у наслеђе дилему: социологија поретка или социологија напретка.

Dr. Mirjana Todorović

Assistant Professor at the Faculty of Law in Belgrade

FRENCH REVOLUTION AND CREATION OF SOCIOLOGY

Summary

Sociology is in the most complete sense of the term an expression of spiritual and socio-historical development of the new — capitalist society. It took place on the very soil of the French Revolution which has shaken the foundations of the civilized world and disturbed traditional values represented by the Catholic Church. Thus, sociology has at the same time been a result of the progress and regress in development of social thinking. It was a progress because finally philosophical and social thinking has acquired the character of scientific theory, and it was a regress since its contents had at the beginning stage a conservative character.

Confrontation between the two governing expressions of the times — Rationalism and Enlightenment, at the one hand, and between post-revolutionary philosophy and conservatism, at the other, has marked also the character of a new social science. In such a way sociology has affirmed in the scientific cognitive sense the idea of positivism, while maintaining, in the wider, spiritual and social sense, its conservative character.

The author of sociology — August Conte, and to a degree Saint-Simon, his teacher, too, have emphasized without doubts the influence of conservative ideas of French traditionalists, but also the positivist approach of the new branch. Since the very beginnings, Conte's sociology sets two contradicting aims, namely: impartial, value-wise neutral recognition and knowledge of society, of social rules and laws, while at the same time also the instrumentalization of knowledge contained within sociology, in order to preserve the existing order of things. Bolshevik Revolution, too, has set the same direct aims to social science — as the second great world revolution.

Conte himself did not conceal his admiration for conservative ideas of French philosophers De Mestre and De Bonale, but he also emphasized that the French Revolution has been an epochal event in the transformation from the „metaphysical phase” into the „positive scientific phase” of development of society, namely, the phase where sociology assumes its form as a positive scientific discipline. However, establishing a stable society and checking the destructive power of revolution is but a social meaning of sociology. Genuine founding father of the French and world sociology — Emil Durkhem, although totally different in his ideas of

ideals and achievements of the French Revolution, in essence only analyzes more deeply the existing paradigm of sociology taken as a scientific branch. Durkheim's developed and systematized sociological theory, numerous research projects and neopositivist approach to the phenomenon of society have also an entirely pragmatic meaning, namely, establishing a stable state, political and legal order on the foundations of revolutionary achievements.

The inheritance of the creator of sociology thus becomes a „dogma” of contemporary sociology, or a sociology of the „order” and sociology of „advancement”.

Mirjana Todorović

professeur agrégé de la Faculté de droit de Belgrade

LA RÉVOLUTION FRANÇAISE ET LA NAISSANCE DE LA SOCIOLOGIE

Résumé

La sociologie est au sens le plus complet du terme l'expression du développement spirituel et socio-historique de la nouvelle société capitaliste. Créée sur le terrain de la Révolution française qui a ébranlé de fond au comble le monde civilisé et qui a bouleversé les valeurs traditionnelles, dont le pilier a été l'église catholique, la sociologie a été en même temps le résultat du progrès et de la régression dans le développement de la pensée sociale. Du progrès dans le sens que la pensée philosophique et sociale revêt enfin le caractère d'une théorie scientifique; de la régression dans le sens que son contenu a été dans la phase initiale de caractère conservateur.

La confrontation des deux courants spirituels dominants de cette époque, le rationalisme et les Lumières d'une part, et la philosophie post-révolutionnaire du conservatisme de l'autre, a malgré le caractère de la nouvelle science sociale qui venait de naître. C'est ainsi que sur le plan de la science et de la connaissance, la sociologie a affirmé l'idée du positivisme, alors que sur le plan plus large, spirituel et social, elle a maintenu le caractère conservateur.

Le père de la sociologie, Auguste Comte et aussi, dans une certaine mesure, son maître, Saint-Simon, soulignaient explicitement l'influence des idées conservatrices des traditionalistes français mais aussi l'approche positiviste de la nouvelle science. Dès le début, la sociologie de Comte définit deux tâches contradictoires, à savoir la connaissance objective, neutre sur le plan des jugements de valeur de la société et des lois régissant cette société et, en même temps, l'instrumentalisation des connaissances que la sociologie contient, dans le but de sauvegarder l'ordre existant des choses, le „système”. L'idéologie bolcheviste imposait elle aussi, sous une forme toute aussi évidente, de telles tâches à la science sociale après la deuxième grande révolution mondiale.

En ce qui concerne Comte, il ne cachait pas son admiration pour la pensée conservatrice des philosophes français De Maistre et De Bonald, mais il soulignait aussi que la Révolution française a été un événement décisif dans le passage de la „phase métaphysique” à la „phase scientifique positive” du développement de la société, phase au cours de laquelle est constituée la sociologie en tant que discipline scientifique positive. Cependant, l'instauration d'une société stable et la mise d'un terme à la force destructrice de la Révolution constituent le sens social de la sociologie.

Bien qu'il ait un rapport diamétralement opposé à celui de Comte vis-à-vis des idéaux et des acquis de la Révolution française, le véritable fondateur de la sociologie française et mondiale, Emile Durkheim, ne fait

en effet que d'approfondir le paradigme existant de la sociologie en tant que science. La théorie sociologique développée et systématisée de Durkheim, ses nombreuses recherches et son approche méo-positiviste de la société ont eu aussi un autre sens tout à fait pragmatique: l'instauration d'un ordre socio-juridique et politique stable sur les bases des acquis révolutionnaires.

Le patrimoine des fondateurs de la sociologie devient ainsi le „dogme” de la sociologie contemporaine: la sociologie de l'ordre ou la sociologie du progrès.